



Stensträngar i skogen utanför Löpdal

Utredning inför byggnation av enfamiljshus i Löpdal,
Rytterne socken, Västerås kommun, Västmanland

Leif Karlenby



ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:51

ARKEOLOGISK UTREDNING

Stensträngar i skogen utanför Löpdal

Utredning inför byggnation av enfamiljshus i Löpdal,
Rytterne socken, Västerås kommun, Västmanland

Leif Karlenby

Lst dnr 431-2374-16

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:51

Författare Leif Karlenby

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Detalj över utredningsområdet. Foto taget av Arkeologgruppen AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte	7
Metod och genomförande.....	7
Resultat	8
Kart- och arkivstudier	8
Fältarbetet	10
Tolkning och förslag på byggnation.....	14
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	15
Referenser	16
Tekniska och administrativa uppgifter.....	17
Bilagor	18
<i>Bilaga 1. Schaktlista</i>	
<i>Bilaga 2. Lista över påträffade objekt</i>	



Figur 1. Karta över trakten kring Löpdal, Rytterne socken med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

I samband med planerad nybyggnad av enbostadshus på fastigheten Löpdal 6:1 i Västerås kommun har Länsstyrelsen i Västmanlands län beslutat om en arkeologisk utredning inom den tänkta tomten med tillhörande tillfartsväg.

Vid utredningen kunde den sedan tidigare noterade, 26 meter långa, stensträngen fastställas och mätas in. Den kunde dessutom förlängas ytterligare 20 meter åt nordöst. Ytterligare ett stensträngsfragment om 4 meter utgjorde slutet på anläggningen. Öster om stensträngarna fanns ett par ytor som troligen har plockats på sten till stensträngarna, varför de framträdde som något mer stenfria än omgivningen.

Inledning

I samband med planerad nybyggnad av enbostadshus på fastigheten Löpdal 6:1 i Västerås kommun har Länsstyrelsen i Västmanlands län noterat att det inom ytan fanns en oregistrerad stensträng.

Länsstyrelsen bedömde, med anledning av den påträffade fornlämningen, att det krävdes en arkeologisk utredning inom den tänkta tomten med tillhörande tillfartsväg. Vidare behövdes en utredning som beslutsunderlag för ärendets vidare hantering.

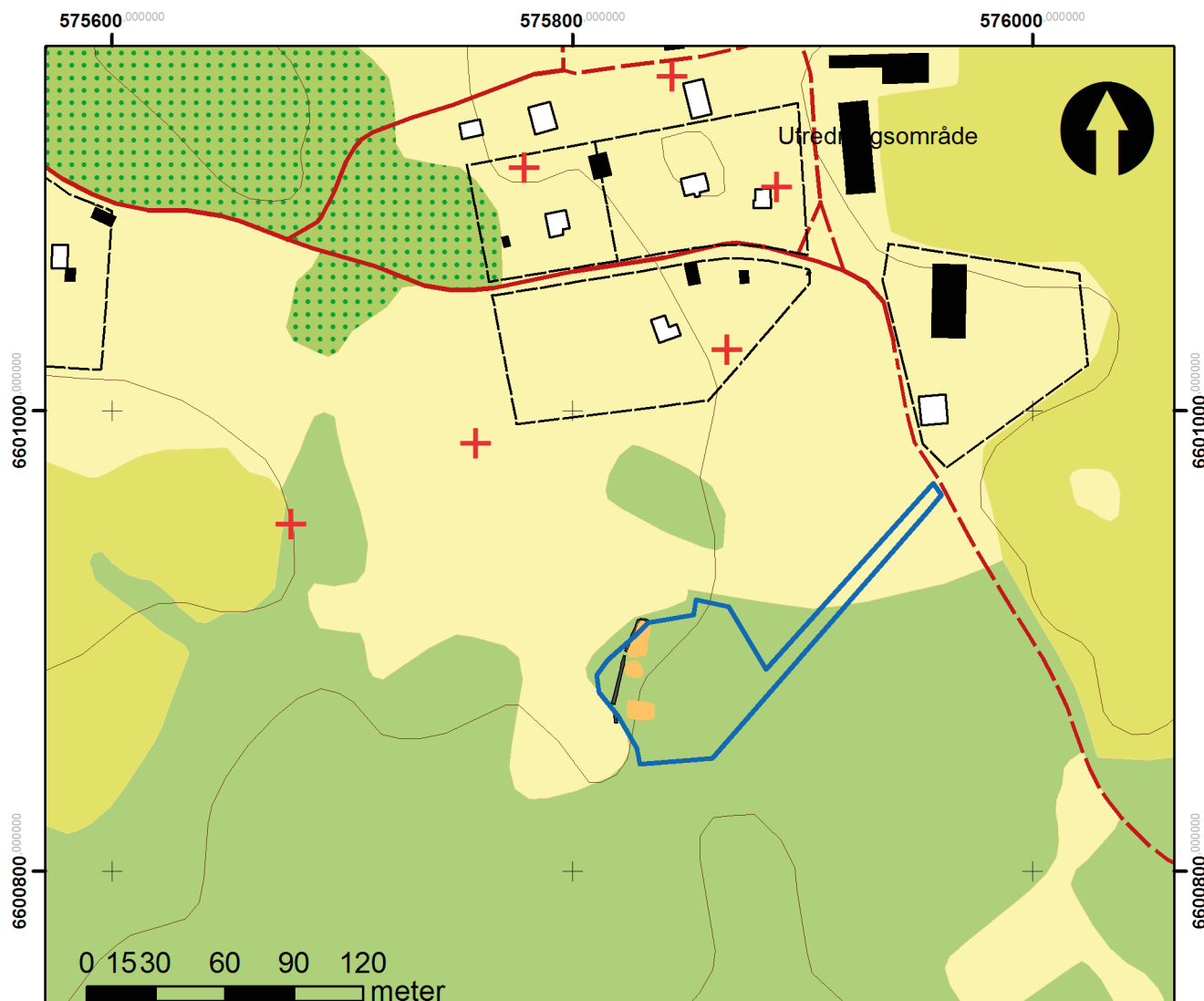
Arkeologgruppen AB genomförde utredningen den 10 juni år 2016. Länsstyrelsen stod för kostnaderna.

Bakgrund och kulturmiljö

Området kring Löpdal är rikt på fornlämningar i form av gravfält och stensättningar, hägnader i form av stensträngssystem samt fångstgropar.

I den omedelbara närheten till Löpdal finns ett gravfält (Rytterne 157:1). Detta består av 32 runda stensättningar och två skeppsformiga stensättningar. Gravfältet kan antagligen dateras till yngre järnålder. I övrigt finns inom Löpdal endast två fångstgropar för varg (Rytterne 163:1, Rytterne 164:1), tre minnesstenar resta någon gång på 1870-talet (Rytterne 158:1, Rytterne 159:1, Rytterne 165:1) och en väghållningssten (Rytterne 166:1).

Inom utredningsområdet finns inga tidigare registrerade fornlämningar i Fornsök. Den stensträng som hittats av stadsantikvarien i Västerås uppgavs vara omkring 30 meter lång och ligga inom den tilltänkta tomten. Stensträngen löper i det närmaste nordsydlig riktning, är en- till tvåskiktad och bestående av 0,3–0,5 meter stora stenar (enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag och där i citerade stadsantikvarien Jan Melander).



Figur 2. Plan över Löpdal och området som var aktuellt för utredning (blå linje) samt där påträffade lämningar. Skala 1:3 000.

Löpdal var en gång i tiden en radby där den oreglerade bytomten var placerad på toppen av en kulle, kring vilken ägorna bredde ut sig. Byn utgjordes enligt de äldre kartorna av fyra gårdar, vars tomter låg i en nord-sydlig rad.¹ Byn har under framförallt 1800-talet genomgått en rad förändringar men till stora delar ändå behållit sin karaktär. En ingående beskrivning av byns historia finns på bloggen "Herr Larsson".²

Utredningsområdet omfattar (inklusive tillfartsväg) en yta om cirka 4 000 kvadratmeter. Det ligger i skogsmark som huvudsakligen består av moränmark. Ytan är till stora delar blockrik med upp till 4 meter stora block. I nordöst-sydvästlig riktning inom utredningsområdet ligger två smala åsryggar med en naturlig svacka emellan, som vid första påseende såg ut att vara en halvväg; något som den förmodligen också fungerat som.

1 <https://sv.wikipedia.org/wiki/L%C3%B6pdal> (Creative Commons Erkännande-dela-lik 3.0 Unported)

2 <http://blogg.mittmedia.se/herrlarsson/2015/08/30/en-byvandring-i-lopdal/>

Tillfartsvägen går över en sankmark. På storskifteskartan från år 1817, laga skifteskartan från år 1871 och på häradsekonomiska kartan från åren 1905–11¹ ligger delar av denna yta som åker. Försumpningen kan ha tillträtt efter att området lagts i träda.

Syfte

Syftet med utredningen var att ge Länsstyrelsen beslutsunderlag inför en tillståndsprövning om ingrepp i fornlämning. Resultaten ska också kunna användas som underlag i exploatörens planering.

Utredningen skulle konstatera om det inom området fanns fornlämningar som inte var kända samt registrera nyfynden (inklusive stensträngen) till FMIS.

Utredningen skulle inriktas på att hitta en fornlämningsfri yta för placering av byggnad och infartsväg.

Metod och genomförande

Utredningen genomfördes i två etapper, där etapp 1 utgjordes av en kart- och arkivstudie. Etapp 2 utgjordes av fältarbetet bestående av en inventering och en utredningsschaktning.

Kartor hämtades från Lantmäteriets sida på nätet, Historiska kartor, ortnamnets ålder framgår av Ortnamnsarkivets databas SOFI. Fornlämningar i området redovisas i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister Fornsök.

Fältarbetet kom att bestå av inventering och registrering av påträffade lämningar. För att avgöra om dolda lämningar fanns under mark grävdes tre schakt i de stenfria och röjda ytorna. Enligt undersökningsplanen skulle 1–3 procent av utredningsområdet schaktas. Större delen av området var dock redan vid inventering uppenbart helt naturlig mark. Området var också bevuxen med tät tallskog, vilket försvårade framkomligheten, även om en liten fem tons grävmaskin användes. Därför kom endast 12 kvadratmeter att grävas.

Inmätningen var planerad att göras med en GPS-RTK, men området var för bevuxet med träd för att det skulle gå att mäta någonting alls. Därvid fick vi ta till en reservmetod, nämligen att mäta för hand. Det exakta läget på de påträffade lämningarna är därför inte känt. De lämningar som redovisas nedan har lokaliserats med hjälp av den markering av stensträngen som återges i Länsstyrelsens förfrågningsunderlag. Genom rektifiering av storskifteskartan från år 1817 har läget kunnat verifieras som sannolikt.



Figur 3. Del av stensträngen A200. Foto från söder av Leif Karlenby.

Resultat

Kart- och arkivstudier

Genom kartstudierna har det gått att fastställa var den tilltänkta tomten ligger i förhållande till det äldre jordbrukslandskapet. Utifrån stor- och laga skifteskartorna framgår det att ytan ligger på en udde i åkermarken. På den rektifierade storskifteskartan hamnar lämningarna i kanten av denna, i det som får betraktas som utmark. Det lilla fyrkantiga röset hamnar precis i kanten av en mindre åkermark.

Tillfartsvägen går över gamla åkrar, men marken är idag försumpad, omvandlad till våtmark. Möjligen antyder de oregelbundna åkrarna med förmodade diken emellan att området även när det brukades var svårt att hålla torrt (figur 4).

Löpdal är omnämnt i skriftliga källor från 1300-talet. Det äldsta belägget (--- predia mea in løpedal ---) är från år 1346¹. Ytterligare två är från år 1399, där namnet omväxlande skrivs *Löpædal*, *Löpadal* och *Løpedal*². Ursprungligen har Löpedal legat i Säby socken, först år 1971 överfördes det till Rytterne socken.



Figur 4. Utsnitt ur a) storskifteskartan från år 1817 (19-SÄB-45), b) laga skifteskartan från år 1871 (19-SÄB-72) och c) ekonomiska häradskartan från år 1905-11 (Strömsholm J112-74-6).

Fältarbetet

På en av de långsträckta moränryggarna som sträckte sig genom området hade sedan tidigare påträffats en 26 meter lång stensträng (A200). Marken har tidigare varit mycket stenig och spår av denna stenighet återfanns på den västra sidan av stensträngen, där marken i nordsluttningen övergick från upplagd sten i stensträngen till naturlig förekomst.

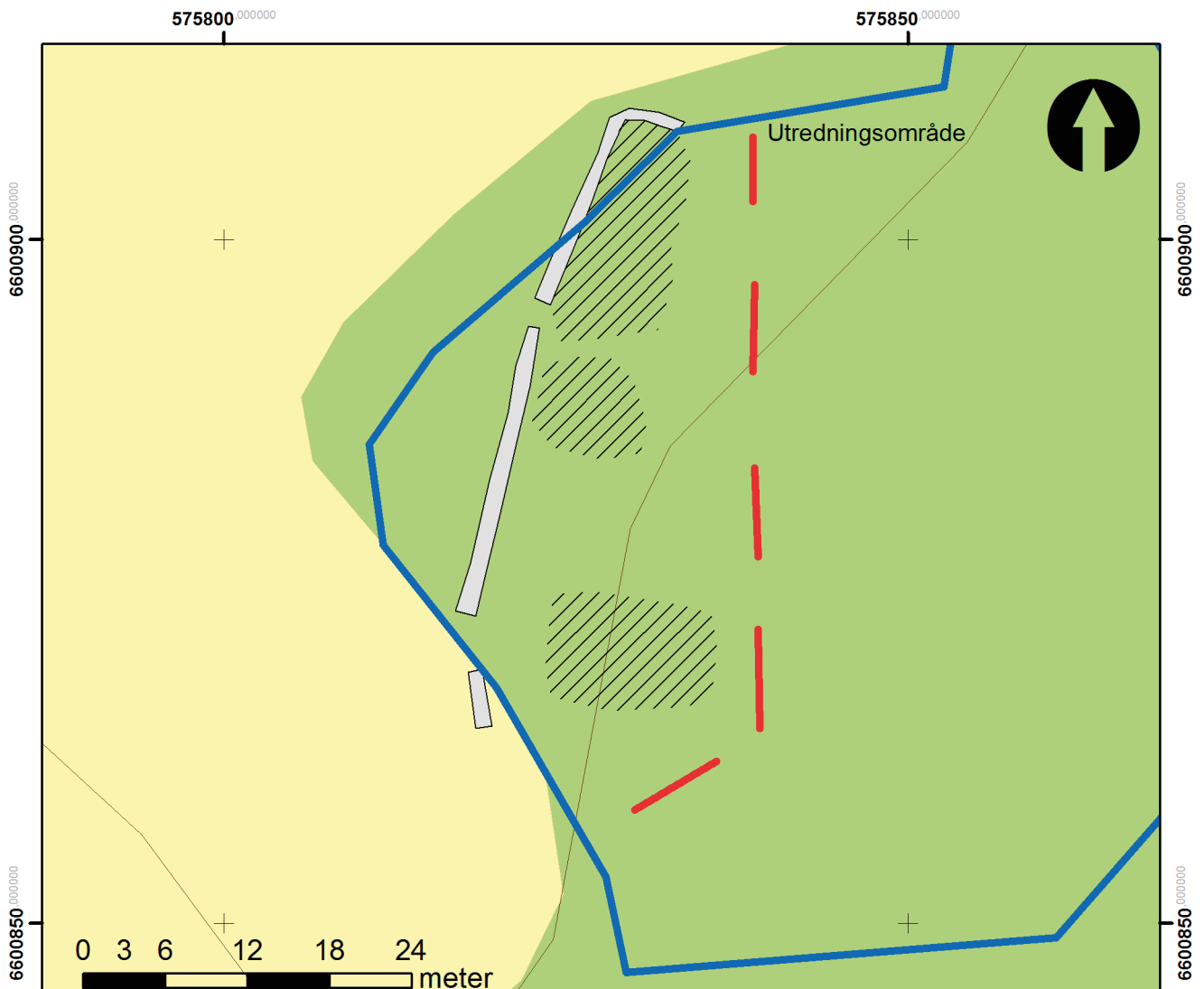
I tillägg till denna kunde vi registrera en 20 meter lång fortsättning på A200. Den benämndes A300 och sträckte sig norrut med en avslutande sväng åt öster. I denna del var stensträngen särskilt väl utvecklad och gränsade här inte mot en naturlig stenighet i sluttningen mot åkrarna i väster och norr. Öster om denna fanns två mindre, stenfria ytor. Dessa bedömdes ha uppkommit vid konstruktionen av stensträngarna, man har helt enkelt hämtat stenarna från dessa ytpor. Ytterligare en stenfri yta fanns i sydöst. Denna var förmodligen delvis naturligt stenfri. I förlängningen av söderut från A200, fanns en kortare stenrad som var rak och vällagd (A400). Den kan möjligen utgöra en fristående fortsättning på stensträngen A200/A300.

Stensträngarna (A200, A300) utgjorde alltså en sammanlagt cirka 40 meter lång hägnad som har kommit till genom att man plockat stenar från ytorna öster om stensträngen. Detta har fått till följd att den östra sidan är stenfattigare än den västra som övergår närmast omärkligt i naturligt blockig terräng i en upp till 15 grader lutande sluttning.

Stensträngarna var en- till tvåskiktade lagda med 0,3–0,5 meter stora stenar. Den norra stensträngen avslutades med en böj som avrundat vände mot öster. I detta parti var stensträngen särskilt tydlig, då den inte slöt an mot den naturliga stenigheten i sluttningen ned mot i norr och väster belägen åkermark. Mellan de två stensträngarna fanns en 2 meter bred öppning som fortsatte i en stig nedför den branta sluttningen.

De stenplockade ytorna anslöt alltså till framförallt den norra stensträngen. De var olika stora, den norra var 16x8 meter stor med en något rundad norra ände som avgränsades av stensträngen. A2 låg strax söder därom och var 8x7 meter stor. Dessa ytor har förmodligen – som noteras ovan – tillkommit genom att man plockat dem på sten i samband med konstruktionen av stensträngarna. För att säkerställa om dessa ytor kan ha varit odlade grävdes ett schakt i vardera av dem (S1–S3). Lagerföljden som framkom i dessa visade endast att det överst fanns ett skikt med skogstorv över ett svagt humöst siltlager. Under detta vidtog stenigare morän med inslag av sten med storlek från 0,2 meter och uppåt. Siltlagret kan ha blivit plockat på större sten.

En tredje stenfri yta iaktogs i söder (A3) som var 13x8 meter stor, men dess gräns var något mer diffus eftersom den sannolikt var naturligt stenfri och alltså mer övergick i stenigare terräng än de artificiellt tillkomna ytorna.



Figur 5. Plan över påträffade lämningar. Stensträngarna är ljusgrå, de "stenplockade" ytorna skrafferade. Utredningsområdet markeras med blå linje. Den röda streckade linjen anger gränsen mellan påträffade lämningar och det område som betraktas som lämpligt för husbyggnation. Skala 1:500.

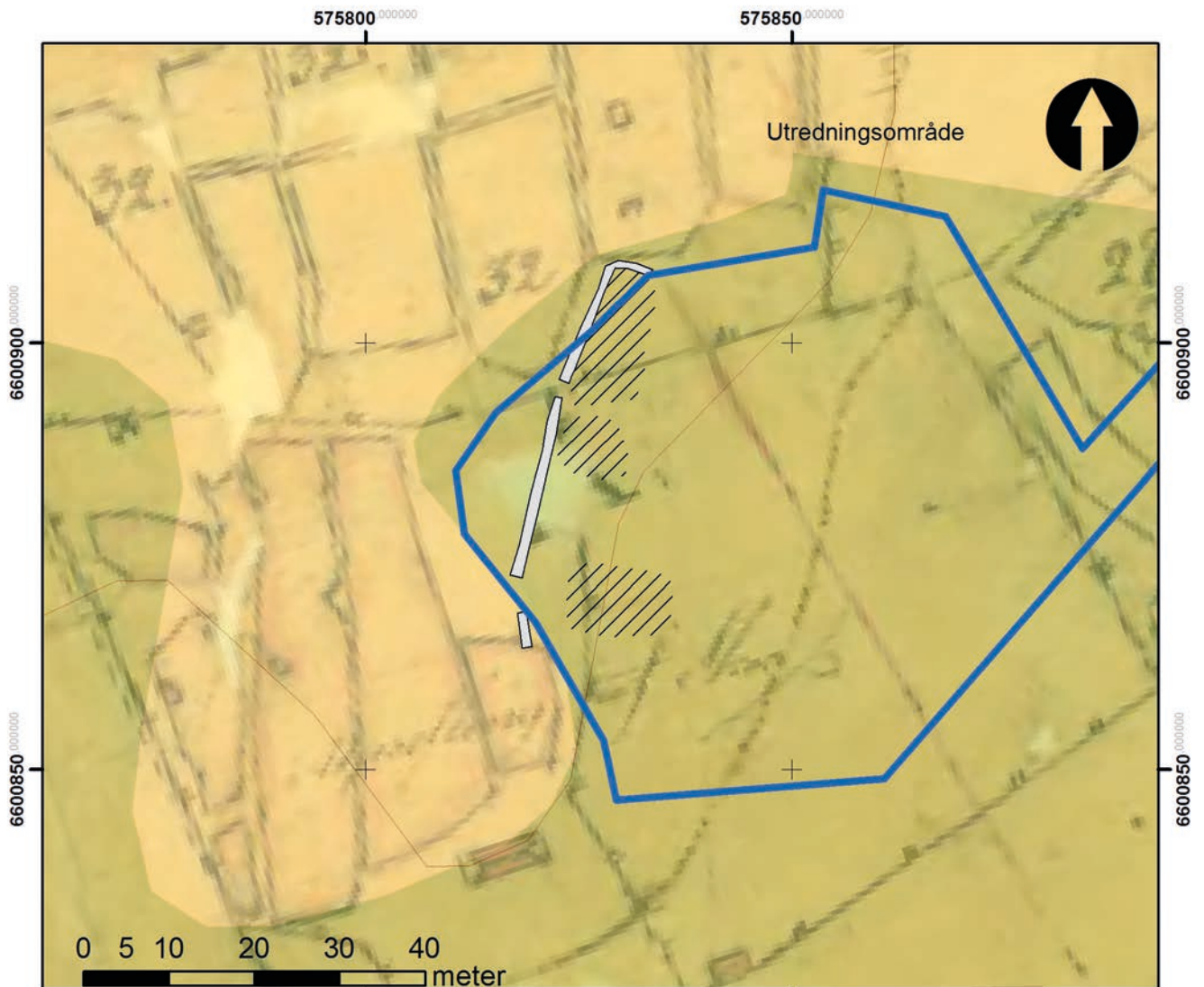
I söder fanns en rad med stenar som var cirka 4 meter lång och särdeles rak och lagd (A400) med 0,3–0,5 meter stora stenar (se figur 6). Den angränsar till den steniga sluttningen. Den kan vara konstruerad för att möjliggöra passage, en stig finns i området. Den kan också vara en fristående – och kort – del av samma stensträng som A200/A300. I området söder om nu påträffade lämningar finns på 1817 års karta utritat flera hus. På 1871 års karta är antalet byggnader i området mindre. Det är möjligt att de nu påträffade lämningarna har något med denna bebyggelse att göra, men de kan också mycket väl vara äldre, rent av förhistoriska.



Figur 6 (överst, t.v.). Den östra, väl lagda sidan på röset A400. Foto från norr av Leif Karlenby.
Figur 7 (överst, t.h.). Den mot nordväst sluttande marken utanför (väster om) stensträngen var rikligt översådd med block. Foto från söder av Erica Strengbom.



Figur 8 (nederst, sid. 12). Den sydligaste, stenfria ytan A500. Denna har förmodligen varit naturligt stenfri. Foto från väster av Leif Karlenby.



Figur 9. En sammanläggning av de inmätta lämningarna och en rektifierad version av storskifteskartan från år 1817. Man kan notera att i området, strax söder och väster om ytan, var tidigare åker. Söder om området fanns ett antal hus, möjligen hölador och andra uthus. Skala 1:800.

Områdets södra del kunde okulärt bestämmas vara en helt naturlig, något blockig morän i skogsmark. Det fanns inga spår efter röjning eller odling. Marken bedömdes som fri från fornlämningar. På grund av den täta tallskogen försvårades också schaktning, varför området lämnades orört.

Området för den planerade tillfartsvägen kunde i fält bedömas som antikvariskt ointressant. Området var sankt och inga lämningar ovan mark var synliga.

Tolkning och förslag på tom yta för byggnation

Den sedan tidigare noterade stensträngen visade sig var längre och bestå av tre delar. I anslutning till den norra delen hade två mindre ytor plockats på sten. Detta framgick genom att dessa var näst intill stenfria, till skillnad från omgivande ytor.

Det har inte gått att datera lämningarna utifrån fynd eller liknande. Allmänt betraktas dock stensträngar som förhistoriska.

Den planerade bebyggelsen bör kunna placeras i området östra del. I figur 5 har den yta som bör sparas (som innehåller lämningar) och den som kan bebyggas skiljts åt med en röd, streckade linje. Placeringen är inte exakt, varför det kan vara bra att hålla sig en bit öster om denna linje.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med utredningen var att ge Länsstyrelsen beslutsunderlag inför en tillståndsprövning om ingrepp i fornlämning. Resultaten skulle också kunna användas som underlag i exploatörens planering.

Utredningen skulle konstatera om det inom området fanns fornlämningar som inte var kända samt registrera nyfynden till Fornsök.

Utredningen skulle inriktas på att hitta en fornlämningsfri yta för placering av byggnad och infartsväg.

Utredningen har genom ovanstående resultat kunnat uppfylla alla tre punkter i syftet. Arkeologgruppen AB anser därför att resultaten svarar mot vad som föresattes genom undersökningsplanen.

Referenser

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Riktest allmänna kartverk: Ekonomiska häradskartan
från 1905–11 (Strömsholm J112-74-6).

Lantmäterimyndigheternas arkiv: 19-SÄB-45, Storskifteskartan
1817. 19-SÄB-72, Laga skifteskartan 1871.

WEBBMATERIAL

Ortnamnsarkivet SOFI

[http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_
s2ux001/329220c1/p1/0000173a.pdf](http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2ux001/329220c1/p1/0000173a.pdf)

[http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_
s2ux001/329220c1/p1/0000161a.pdf](http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2ux001/329220c1/p1/0000161a.pdf)

Larsson, K. 2015. En byvandring i Löpdal. Blogg "Herr Larsson":
<http://blogg.mittmedia.se/herrlarsson/2015/08/30/en-byvandring-i-lopdal/>

Wikipedia (den 20 juli 2016): Sökord Löpdal.
<https://sv.wikipedia.org/wiki/L%C3%B6pdal>

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Västmanland
Län	Västmanland
Kommun	Västerås
Socken	Rytterne (tidigare Säby sn)
Fastighet	Löpdal 6:1
Fornlämningsnummer	—

Projektledning	Leif Karlenby
Personal	Leif Karlenby Erica Strengbom

Undersökningstid	2016-06-10
Exploateringsyta	4 000 m ²
Undersökt yta	12 m ² , 10 löpmeter
Koordinater	X 6600880 Y 575840
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer

431-2374-16

Arkeologgruppens projektnummer

2015_41

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktlista

S1

Schakt 4x1,2 meter, 0,20 meter djupt. Överst skogstörv, därunder mjäla 0,1-0,2 meter tjockt. I botten sten- och blockrik morän. Föreföll vara stenplockat i ytan.

S2

Schakt 2x1,2 meter, Överst skogstörv, därunder 0,10 meter myllig mjäla som övergår i ren mjäla. Möjligen ytplockat, i övrigt sten- och blockrikt under 0,2 meters djup.

S3

4x1,2 meter. Överst skogstörv. Därunder myllig mjäla 0,1 m djupt. I botten fanns grusig morän. Området förefaller vara naturligt sten- och blockfritt.

Bilaga 2. Lista över påträffade objekt

A1, STENPLOCKAD YTA

16x8 meter stor med en något rundad norra ände som avgränsades av stensträngen. Förmodligen odlad.

A2, STENPLOCKAD YTA

8x7 meter stor. I stort sett rund till formen, stenfri yta begränsad av naturliga block. Förmodligen odlad.

A3, STENFRI YTA

13x8 meter stor, men dess gräns var något mer diffus eftersom den sannolikt var naturligt stenfri. Förmodligen odlad.

A200, STENSTRÄNG

26 meter lång, belägen i nord-syd, bestående av 0,3-0,5 meter stora stenar lagda i ett till två skikt. Den östra sidan är någorlunda rak och tydlig, medan den västra övergår i den naturligt blockrika sluttningen. Stensträngen troligen tillkommen genom att sten och block plockats bort från den stensplockade ytan och lagts längs dess kant. Då uppstår en slag hägnadsliknande formation.

A300, STENSTRÄNG

20 meter lång, belägen i förlängningen av A200 och skild från denna av en 2 meter bred lucka. Stensträngen sträckte sig först 16 meter åt norr för att sedan rundat svänga mot öster cirka 4 meter. Sålunda bildas ett hörn på den röjda ytan A1. Stensträngen var lagd av 0,5-0,7 meter stora stenar.

A400, STENSTRÄNG (DEL AV/FRAGMENT AV)

4x4 meter stor stenpackning med tydligt rak sida i samma riktning som övriga två stensträngar, det vill säga N-S. Lagd av 0,4-1,0 meter stora stenar.

